

mevsiminde büyük nehirler dahi geniş yatakları içinde küçük birer dere halini alır, ilkbahar mevsiminde ise yer yer taşkınlar görülür.

İspanya büyüklüğüne oranla az nüfuslu bir ülkedir (78/km²) ve iç kesimler kıyılara göre çok tenhadır; ancak Madrid gibi önemli şehirlerin çevresinde nüfus toplanmaları görülür. Atlas Okyanusu kıyılarındaki Bilbao ve Akdeniz kıyılarındaki Barselona sanayi bölgeleri en kalabalık yerlerdir. % 68'i Katolik, % 1'i Protestan ve % 1'i müslüman olan halkın % 74'ü İspanyol, % 17'si Katalan, % 6'sı Galicia ve % 2'i Bask dillerini konuşur.

Ülke arazisinin yaklaşık beşte ikisi tarıma elverişlidir ve bu alanların üçte birinde tahıl ekilir. Tahıl ziraatı 1990 yılına ait rakamlara göre 9.415.000 ton arpa ve 4.760.000 ton buğdayla Meseta'nın geniş düzlüklerinde yapılan tarımın esasını teşkil eder; mısır daha çok kuzeybatıda okyanusa komşu bölgelerde, pirinç ise kuzeydoğuda Ebro deltasında yetiştirilir. Tarım ürünleri arasında tahıldan sonra sırası şeker pancarı (7 milyon tondan fazla) ve patates (5 milyon tondan fazla) alır. Akdeniz kıyı şeridinde narenciye, üzüm ve zeytin gibi Akdeniz ikliminin tarımcısı olan ürünler yaygınlaşır. Ülke üzüm üretiminde dünyada üçüncü (6.5 milyon ton), portakal üretiminde ise (2.5 milyon ton) dördüncü sıradadır. İspanya'da bozkırların geniş yer tutması özellikle küçükbaş hayvan yetiştirilmesini teşvik etmiştir. En fazla koyun beslenir; 25 milyon başı bulunan koyunların çoğu merinos cinsidir.

İspanya yer altı kaynakları bakımından zengindir; madenlerin daha çok kıyılara yakın kesimlerde bulunması kolaylıkla ihraç edilmesini sağlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok gelişen İspanya ağır sanayiinin başlıca unsuru olan demir cevheri kuzeyde Bilbao çevresinde çıkarılmaktadır. Bu yöre, Oviedo kömür havzasının da yakınlığı sebebiyle en önemli sanayi bölgelerinden biri haline gelmiştir; demirin beşte üçü, çeliğin beşte dördü burada üretilir. En önemli manganez ve civa yatakları güneyde bulunur. İspanya civa üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Kuzeyin dışında sanayinin geliştiği öteki bölgeler kuzeydoğudaki Katalonya ile Madrid çevresidir. Katalonya daha çok pamuklu ve yünlü dokuma, Madrid çevresi metalürji, kimya ve çeşitli gıda sanayilerinin yoğunlaştığı kesimlerdir.

Ülke ulaşımında 13.000 kilometreye yaklaşan demiryolu ile 300.000 kilomet-

reyi aşan karayolu ve tarifeli sefer yapan yirmi beş havaalanı hizmet verir. Yakın yıllara gelinceye kadar yetersiz durumda bulunan demiryolu ağı, 1992 yılında gerçekleştirilen Barselona Olimpiyatları sebebiyle tamamen yenilenmiştir. İspanya'nın ekonomik gelişmesinde turizmin payı büyüktür. Ülke yumuşak iklimi; güneşli günlerinin fazlalığı, geniş kumsallı kıyıları, Madrid ve Barselona gibi büyük şehirlerindeki mimari eserleri, ayrıca son derece zengin bir kültür birikimine sahip eski "müslüman İspanya"daki Granada (Gırnata), Sevilla (İşbiliye), Toledo (Tuleytula) gibi İslâm sanatının şaheserlerini sergileyen şehirleriyle her yıl 50 milyondan fazla turist tarafından ziyaret edilmekte ve bu yoldan 25 milyar doları aşkın (1995) bir gelir sağlanmaktadır.

İspanya'nın ihracatında üzüm, zeytin, zeytinyağı, turunçgiller, demir, bakır, civa başta gelir ve bunlar en çok Fransa, Almanya ve İtalya'ya satılır. İthal ettiği ürünler arasında çeşitli makineler, ham petrol ve taşıtlar önemli yer tutar ve bunlar da daha çok Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Japonya'dan satın alınır.

BİBLİYOGRAFYA :

Max Sorre, "La péninsule Iberique", *Géographie universelle*, Paris 1934, VII, 69-228; Selâmi Gözenç, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası, I: Akdeniz Avrupası ve Balkan Ülkeleri*, İstanbul 1985, s. 61-80; J. B. Domingo - A. Gauthier, "Essor, problèmes et perspectives de l'industrie espagnole", *Travaux de l'institut de géographie de Reims*, sy. 67-68, Reims 1986, s. 23-33; A. G. Ballesteros v.dğr., "Les transformations socioéconomique en Espagne", a.e., s. 7-22; "Spain", *EBR*, XX, 1074-1083; "İspanya", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, s. 19-42; "İspanya", *Bertelsmann: Bugünkü Dünyamız Atlas Ansiklopedi*, Gütersloh 1993, I, 36-39.

DİA

II. TARİH

İspanya'nın yazılı tarihi milâttan önce 1000 yıllarına kadar uzanır. Finike ve Yunan kolonilerinin kurulmasıyla (m.ö. 1100) tarih sahnesindeki yerini almaya başlayan İspanya, milâttan önce 206'ya kadar devam eden Kartaca hâkimiyeti esnasında Hannibal'in Roma'ya karşı verdiği mücadelede önemli bir yer tutar. Roma idaresine girdikten sonra yerel halkın (İberler) ayaklanmaları uzun zaman devam ettiyse de Roma kültür dünyasına katılım geniş ölçüde sağlandı ve buradan Seneca, Lukan, Martial gibi düşünür ve yazarlar; Trajan, Hadrianus ve Büyük Theodosios gibi imparatorlar çıktı. Bütün Roma toplumlarında yer etmeye başlayan Hıristi-

yanlık bir süre sonra İspanya'da da tutundu; burası IV ve V. yüzyıllarda birçok konsilin toplanma yeri oldu.

Kavimler göçü sırasında önce Franklar'ın (m.s. 256), ardından Alanlar, Süevler ve Vandallar'ın akınlarına mâruz kaldı (409). Yarımadaı istilâ eden Vizigotlar (Batigotlar) büyük bir kısmını idareleri altına aldılar (415). Zamanla Hırıstiyanlığı kabul ederek bölge halklarının kültürü içinde eridiler. Kralların seçimle iş başına geldiği Vizigotlar Devleti asillerin ve kilisenin nüfuzu altında istikrarlı bir siyasî idare kuramadı ve İspanya Kuzey Afrika'ya kadar yayılmış olan müslümanların hedefi haline geldi. 711'de Kuzey Afrika Valisi Mûsâ b. Nusayr ve Târik b. Ziyâd tarafından yürütülen Araplar'ın fetih girişimi Kral Roderich'in yenilmesiyle sonuçlandı; ardından da yarımadaın ele geçirilmesi tamamlandı.

Emevî hânedanının Abbâsiler tarafından yıkılması üzerine Abdurrahman İspanya'da bir Emevî Devleti kurmuş (756) ve III. Abdurrahman döneminde ayrı bir halifelik ilân edilmiştir (929). Müslüman olanların (müvelledün) dışında kalan Hırıstiyan ahalî (muâhidün) zamanla İslâm'ın günlük hayatı, âdet ve kültürünü ve Arap dilini kabul etmiştir (mûsta'rib).

İspanya'nın kuzeybatısındaki dağlık bölgelerde bulunan Hırıstiyan prenslikleri bir araya gelip Araplar'ı yenerek Asturya'da bir krallık kurmayı başardılar (718). III. Alfonso zamanında (866-909) Galicia (Cillikiye) ve León (Liyûn) ele geçirildi ve idarî merkezin León'a nakliyle 925'te León Krallığı kuruldu. Frank Kralı Charlemagne'in 778'de Kuzeydoğu İspanya istikametinde ilerlemesi üzerine merkezi Barselona (Berşelüne) olan İspanyol Sınır Kontluğu (Marca Hispanica) ortaya çıktı (801). Burada Barselona, Katalonya kontlukları veya Navarra (Neberra) Krallığı adlarıyla şekil bulan devletler, giderek İspanya'nın kuzeybatı dağlık bölgelerindeki krallıkları ilhak etmeye başladılar. Navarra 1026'da Kastilya'yı ele geçirdi. Navarra Krallığı'nın ikiye ayrılması ile Aragon ve Kastilya krallıkları meydana geldi (1035). Bu küçük krallıklar, iç karışıklıklar ve mücadelelerle zayıflayan İspanya'daki Arap hâkimiyetine son verecek olan uzun süreli bir uğraş içine girdiler ve "yeniden fetih" anlamındaki "reconquista" hareketi giderek hız kazandı.

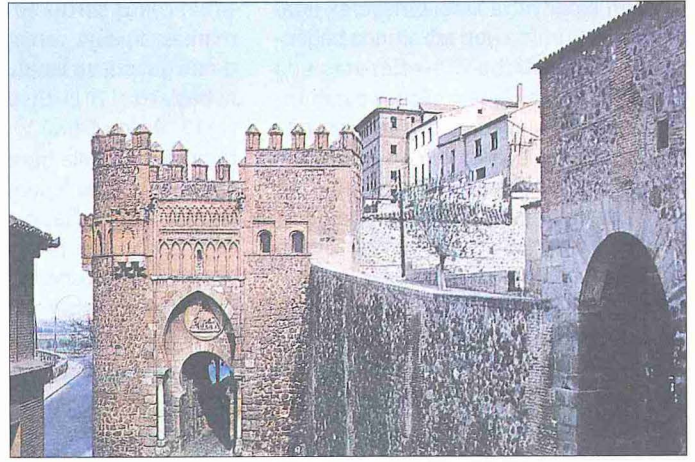
Reconquista hareketine karşı Güney İspanya'daki küçük Arap emirlikleri (mülükü't-tavâif), Kuzey Afrika'da hüküm süren Murâbitlar'ı yardıma çağırıldılar (1090-

1147); daha sonra İspanya'ya müdahale eden Muvahhidler dönemi (1147-1229) iki taraf için de dinin ön plana çıktığı bir mücadele devri oldu. Bu mücadelede Kastilya ile Aragon liderliği üstlendiler ve müslümanların elindeki önemli şehirleri geri almaya başladılar. Avrupa istikametinde bir gelişme kaydeden Aragon önce Katalonya ile birleşti (1164); Rusiyon, Balear kontluklarını ve Valencia (Belensiye) Krallığı'nı ele geçirerek genişledi. 1282'de Aragonlu III. Petro Sicilya kralı oldu. V. Alfonso da Napoli Krallığı'nı alıp (1442) İtalya üzerinde İspanyol hâkimiyetine kalıcı bir yaygınlık kazandı. Buna karşılık León Krallığı ile birleşen Kastilya'nın büyümesi müslüman hâkimiyeti aleyhine bir gelişme gösterdi. Toledo (Tuleytula, 1085), Cordoba (Kurtuba, 1236), Sevilla (İşbiliye, 1248), Murcia (Mürsiye, 1263), Cadiz (Kâdiz, 1265) ve nihayet Algeciras ile (Cezîretülhadrâ, 1344) Gibalter (Cebelitârik, 1462) ele geçirildi. Böylece müslümanların elinde sadece küçük Granada Krallığı (Benî Ahmer / Nasrîler, 1238-1492) kaldı (ayrıca bk. ENDÜLÜS). Yarımadanın batısında ve Atlantik sahillerinde yer alan ve başlangıçta Kastilya'ya bağlı olan Portekiz bu bağımlılıktan kurtularak müstakil bir krallık haline geldi (1095).

İspanya'daki iki büyük krallığın vârisleri olan Kastilyalı İzabella ile Aragonlu II. Ferdinand arasındaki evlilik (1469), yarımadanın büyük bir kısmında siyasî birliğin sağlanması için gerekli şartları oluşturdu. Bu Katolik hükümdarlar devri İspanya'da kraliyet, kilise ve asillerin yenden örgütlendiği, Granada'nın ele geçirilerek "reconquista"nın tamamlandığı, Kristof Kolomb'un keşif seyahatlerinin desteklendiği ve Amerika'da ilk sömürge topraklarının edinildiği, yahudi ve müslümanların dışlandığı dönem oldu (1492). Bu unsurların ülkeden çıkarılması ve imhası için kurulan engizisyon sert bir hıristiyanlaştırma siyaseti takip etti. 1492'de 200.000 yahudi, 1501'de de müslüman halkın önemli bir kısmı (300.000) sürüldü.

XVI. yüzyıl İspanya'nın deniz aşırı sömürgeleri vasıtasıyla bir imparatorluk haline geldiği, Avrupa ve Akdeniz'de büyük bir güç olarak Katolikliğin sarsıldığı ve dışlandığı, hıristiyan rakiplerine (Fransa, Hollanda, İngiltere) ve özellikle müslümanlara (Osmanlılar) karşı mücadele verildiği bir devir oldu. Katolik hükümdarların kızı Çılgın Johanna ile Alman İmparatoru I. Maximilian'ın oğlu ve Habsburg topraklarının vârisi Güzel Philipp'in evliliğinden doğan Karl (Carlos, V. Charles

Tuleytula
(Toledo)
surlarından
bir görünüş

Quint / Şarlken) 1516'da Kastilya ve Aragon kralı, 1519'da Alman imparatoru olarak İspanyol ve Habsburg topraklarının şahsında birleştiği büyük bir imparatorluğun başına geçti. V. Karl'ın saltanatı, Milano Dukalığı'nı da ele geçirmiş olarak İtalya'daki hâkimiyetini sağlamlaştırmak, Fransa'ya ve Osmanlı Devleti'ne karşı zorlu bir mücadele vermek yanında Almanya'da başlayan Protestanlığın yayılma ve tutunmasını engellemeye çalışmakla geçti. Batı Akdeniz'i müslüman saldırılarından temizlemek amacıyla Tunus (1535) ve Cezayir'i (1541) ele geçirmeye teşebbüs etti. Fransa Kralı I. François ile mücadelesi, Türk-Fransız dayanışması ve Avrupa istikametindeki (Hırvatistan, Avusturya, Macaristan) topraklarına doğru genişleyen Türk ileri harekâtı yüzünden zorlukla yürütüldü. Deniz aşırı keşifler ve fetihlerde ise Portekiz rekabetiyle karşılaştı. Atlantik ve Pasifik okyanuslarında keşfedilen yeni dünyalardaki nüfus sahalarının papanın ara buluculuğuyla belirlenmesi üzerine (1494 Tordesillas ve 1529 Saragossa [Sarakusta] paylaşma antlaşmaları) bir uzlaşma meydana getirildi. Cortez ve Pizarro önderliğindeki İspanyol ordularının acımasız bir şekilde uyguladığı soygun ve soykırımı yeni dünyanın kadim medeniyetlerini tamamen tahrip etti. Öyle ki bölgeye İspanyollar geldiğinde elli milyon civarında olduğu tahmin edilen nüfus XVII. yüzyılda dört milyona kadar düştü. Buralardan elde edilen önemli miktarlarda gümüş İspanya'ya ve dolayısıyla Avrupa'ya akmaya başlamakla beraber bu husus İspanya'nın ekonomik gelişmesini ve zenginliğini sağlamadı. Kilise ve geniş topraklara sahip az sayıdaki büyük asiller dışında kalan geniş halk kitlelerinin sefaleti artarak devam etti. Türk tehdidiyle başedemeyen V. Karl, bu durumda reform hareketinin

başarı kazanmasına da engel olamadı. Almanya'da Protestanlığın anayasal olarak tanınmasını kabul etmek zorunda kalarak (Augusburg Antlaşması, 1555) Sömürgeler ile İspanya, İtalya'daki toprakları (Sicilya, Napoli, Milano) ve Alçak Ülkeleri oğlu II. Felipe'ye (Philipp) ve Kaiser unvanı ile diğer Habsburg topraklarını kardeşi Ferdinand'a bırakarak tahttan feragat etti (1556).

İspanya'da kalan ve din değiştirme seçeneği hayatta kalma şartı olarak kendilerine sunulan müslüman (Moriskoslar) ve yahudilerin (marranes) engizisyon tarafından sürdürülen takibi buna rağmen devam etti. Giderek Hıristiyanlığa geçmiş olmak da yetersiz kaldı ve daha sonraki nesillerde, özellikle devlet memurluklarında ve kilisede yükselebilmek için "kannın temiz olması" şartı aranır oldu. Cizvit tarikatının kovuşturmaları ve Avrupa'daki reformasyonla amansız bir mücadele yanında müslüman dünyası karşısında hıristiyan âleminin önderliği rolünü üstlenen II. Felipe devri Katolik İspanyası bu yüzden Avrupa'da Fransa, Hollanda ve İngiltere ile uzun savaşlara girişmek zorunda kaldı. Bununla beraber Portekiz Krallığı'nı da ilhak etmiş olarak (1580) deniz aşırı ülkelerdeki sömürge imparatorluğunu genişletmeyi sürdürdü. Ancak ekonomik yıkıntı ve malî iflâstan kurtulamadı.

V. Karl zamanında başlayan son Fransız savaşına Câteau Cambrésis barışı ile (1559) son veren II. Felipe siyasî bir evlilik yaptığı, koyu bir Katolik olan İngiltere Kraliçesi Maria Tudor'un ölümü üzerine İngiltere'de reformasyonun gelişmesine karşı başarı ile mücadele etmek imkânını kaybetti. İspanya tacına bağlı Alçak Ülkeler'deki Protestanlığın bastırılması uzun savaşlara yol açtığı halde sonuçsuz kaldı ve bu toprakların kuzey vi-

lâyetleri İspanya'ya karşı birleşerek İştati General Cumhuriyeti adı altında bağımsızlığını ilân etti (bu vilâyetler arasında Hollanda zamanla öne çıkarak cumhuriyete adını vermiştir); kısa sürede Avrupa'nın önde gelen ticaret ve deniz gücü haline geldi. Alçak Ülkeler'in güneyinde yer alan topraklar ise (ileride Belçika adını alacaktır) İspanya'ya bağlı ve Katolikliğin muhafaza edildiği bir yer olarak kaldı.

Papalığın da onayını almış olarak Protestan İngiltere'ye karşı yürütülen mücadele I. Elizabeth'in başarılı direnişiyle karşılaştı. İngiltere'nin istilâ teşebbüsü Yenilmez Armada'nın ağır hezimetle sonuçlandı (Ağustos 1588). Fransa'da sürdürülen Protestan mücadelesine de müdahale eden ve savaşa giren İspanya burada Katolikliğin zafere erişmesinde etken oldu (1598 Bervin barışı).

II. Felipe müslümanlara karşı etkili bir mücadeleye girdi. 1568-1570 yılları arasında Gırnata merkez olmak üzere Güney İspanya'da devam eden Morisko ayaklanmasını şiddetle bastırdı. Papalık, Venedik ve Ceneviz'in iştirakiyle Osmanlılar'a karşı oluşturulan "ebedî ittifak" İnebahtı'da (Lepanto) Türk donanmasını imha etti (1571). Ancak bu zafer Batı Akdeniz'deki Türk gücünün ortadan kaldırılmasına yetmedi ve Venedik'ten sonra (1573) İspanya da Osmanlı Devleti ile bir mütareke yapmak ve Akdeniz hâkimiyeti üzerinde uzlaşmaya varmak zorunda kaldı (1578).

III. Felipe devrinde (1598-1621) devam etmekte olan savaşlara bir son verildi; İngiltere ile barış (1604) ve Hollanda ile uzun bir mütareke (1609) akdedildi. IV. Felipe dönemi (1621-1665) Hollanda ile savaşın tekrar patlak verdiği ve İspanya'nın Avrupa'da başlayan Otuz yıl savaşlarına (1618-1648) Avusturya Habsburgları yanında katıldığı bir devir oldu ve Fransa'nın üstünlük iddialarına karşı mücadele verildi. Gittikçe ağırlaşan vergiler ve dışta kaybedilen savaş içte büyük huzursuzlukların ve isyanların çıkmasına yol açtı. İngiliz ve Fransızlar'ın yardımları sayesinde Portekiz, İspanya ile 1580'den beri sürdürdüğü birlikteliğine son verdi (1640). Vestfalya Antlaşması ile (1648) Hollanda'nın bağımsızlığı resmen tanındı. İspanya'nın Fransa karşısındaki yenilgisi ise Alçak Ülkeler'in güneyindeki toprakların elden çıkması ile sonuçlandı (1659 Pirene barışı). İspanyol sömürgeleri de İngiliz, Fransız ve Hollanda tarafından paylaşılmaya başlandı.

İspanya'nın Habsburg hânedanından son kralı olan II. Karlos zamanında (1665-

1700) çöküş sürdü. Kralın çocuğunun olmaması İspanya veraseti meselesini gündeme getirdi ve İspanya Veraset Savaşı'nı başlattı (1701). Utrecht Antlaşması ile (1713) Anjou Dükü V. Felipe'nin krallığı tanınmış olmakla beraber Avrupa'nın diğer yerlerindeki İspanya'ya bağlı topraklar elden çıktı. Napoli, Sardinya, Milano ve Alçak Ülkeler'in güneydeki toprakları (Belçika) Avusturya'ya, Sicilya adası Piymonte'ye, Gıbalter ve Minorka adası İngiltere'ye terkedildi.

Napoli-Sicilya (Sicilyateyn) Krallığı'ndan İspanya tahtına geçen III. Karlos zamanı (1759-1788) İspanya'da aydınlanmanın yaşandığı, idarî sahada ve ekonomide önemli reformların hayata geçirildiği bir devir oldu. Kilisenin hâkimiyetine son vermek üzere girişilen mücadele başarı ile yürütüldü ve Cizvit tarikatı ilga edildi (1767). Engizisyon kaldırıldı, işkence yasaklandı. Fransız İhtilâli ile başlayan yeni dönem İspanya'yı zayıf bir kralın (IV. Karlos, 1788-1808) idaresinde yakaladı. İçeride hüküm süren kötü idare, yolsuzluklar ve geniş kitlelerin gittikçe artan sefaleti ve istikrarsızlık dış politikada girişilen yeni savaşlarla birleşti. Bununla beraber Fransız işgali ve hâkimiyeti altında geçirilen yıllar ve verilen mücadele, 1789 İhtilâli fikirleriyle yakından tanışmaya yol açmış olarak İspanya'da hürriyetçi düşüncenin yerleşmesine imkân verdi.

İspanyol Amerikası'nda, İspanya'nın Napolyon savaşları esnasındaki zafiyetinden istifade ile bağımsızlık eylemleri başlamış ve İspanyol hâkimiyetinden kurtulmak için silâha başvurulmuştur (1810). Gönderilen kuvvetlere (1814) karşı başarı ile verilen mücadele zaferle sonuçlanmış ve Arjantin'den Meksika'ya kadar uzanan yerlerdeki İspanyol hâkimiyeti sona erdirilmiştir (1824). İrili ufaklı çeşitli devletlerin kurulduğu İspanyol Amerikası'nın kaybı ve Florida'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne satılması neticesinde bu bölgedeki eski sömürge imparatorluğundan geriye yalnızca Küba ve Porto Riko kalmıştır.

Yakınçağ'lara böyle bir kargaşa içinde giren İspanya, yüzyılı daha büyük siyasî, sosyal ve ekonomik buhranlar içinde geçirdi. İspanya'da 1833-1868 yılları arasında ortalama ömürleri altı ayı geçmeyen altmış iki hükümet kuruldu. 18 Eylül 1868'de çıkan bir askerî isyan neticesinde İzabella tahttan indirildi. 6 Haziran 1869'da kabul edilen yeni anayasa ile İspanya anayasal bir monarşi haline getirildi. Yeni kral adayı olan Aosta Dükü Amadeus,

İtalya'dan İspanya'ya gelerek tahta oturmakla beraber (2 Ocak 1871) dinciler ve cumhuriyetçilerin gösterdikleri muhalefetten ötürü tahttan feragat etmek mecburiyetinde kaldı (11 Şubat 1873). Bunun üzerine İspanya'da cumhuriyet ilân edilirse de siyasî istikrarsızlığa son verilemedi. Bask bölgesinde Don Karlos'un aynı adı taşıyan torunu (VII. Karlos) taht iddiasıyla ortaya çıkınca Karlosçular'la cumhuriyetçiler arasında yeni bir savaş patlak verdi. Karlosçular'a karşı sürdürülen savaşın başarı ile sonuçlanması üzerine (Şubat 1876) muhafazakâr yapıda ve kilisenin eski nüfuzunu büyük ölçüde tekrar canlandıran yeni bir anayasa hazırlandı (24 Mayıs 1876).

Amerika sömürgelerinden artakalan Küba gibi yerlerde bağımsızlık mücadeleleri 1868'de çıkan isyanın bastırılmasına rağmen ölenemedi. 1895'te tekrar alevlenen isyanlar, bu bölgeyi kendi nüfuz sahası içinde gören Amerika Birleşik Devletleri ile savaşa yol açtı. İspanyol filusunun imhası neticesinde yapılan barış antlaşmasıyla (Paris, 10 Aralık 1898) Küba, Porto Riko ve yine isyan içinde Pasifik'te bir İspanyol sömürgesi olan Filipinler elden çıktı. Bu yenilgi üzerine Büyük Okyanus'taki diğer İspanyol adaları (Karolinler, Mariana ve Palau adaları) Alman İmparatorluğu'na satıldı. Böylece büyük coğrafi keşiflerle edinilen geniş sömürge imparatorluğundan İspanya'nın elinde yalnızca Afrika'daki toprakları kaldı. 1898 hezimetinin başka yerlerde telâfi edilmek istenmesi, yakın coğrafyasında eskiden beri ilişki içinde olduğu Fas üzerinde hâkimiyet kurulması yönünde bir politika gelişmesine yol açtı. Bu anlamda Fransa ile yapılan bir antlaşma ile Fas'ın kuzey bölgesi İspanya nüfuz sahası olarak tanındı (3 Ekim 1904). Ancak bu nüfuza geçerlilik kazandırılmaya çalışılması, İspanya'yı ekonomik mantığı olmayan uzun süreli kanlı bir savaşa içine soktu (1909).

I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan İspanya'da XIII. Alfonso'nun tahttan feragatinden sonra (14 Nisan 1931) cumhuriyet ilânıyla yeni anayasa kabul edildi (9 Aralık 1931), hemen ardından da kanlı bir iç savaş patlak verdi (1936-1939). 1 milyon yakın insan kaybına yol açan savaş, Avrupa'nın liberal devletleri ve Sovyet Rusya yanında Amerika Birleşik Devletleri tarafından da desteklenen cumhuriyetçi liberal güçlerin gösterdikleri büyük direnişe rağmen kilise, yüksek rütbeli subaylar, büyük toprak sahipleri, yüksek burjuva sınıfı ve Almanya ile İtalya gibi

faşist ülkeler tarafından desteklenen ve milliyetçiler olarak bilinen âsilerin zaferiyile sona erdi. İspanya'da General Fransisco Franco Bahamonde idaresinde koyu bir faşizm ve diktatörlük dönemi başladı (1936-1975). Franco'nun ölümüyle (20 Kasım 1975) İspanya'yı süratle değiştirecek, bütün geçmişindeki kanlı mücadelelerden ve son büyük iç savaşın acı tecrübelerinden gerekli dersleri çıkarmış olarak ülkeyi kavgasız, kansız, sağlıklı ve onurlu bir şekilde tekrar yapılandırarak yeni bir dönem başladı.

III. İSPANYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ

Akdeniz'in iki ucunda yer alan bu iki büyük imparatorluk arasındaki münasebetler, XVI. yüzyıl boyunca her iki tarafın önderliğini yaptığı cihad telakkisiyle şekil buldu. Bundan önce Osmanlı Beyliği'nin teşekkül yıllarında, Bizans'ın Batı Anadolu'daki Türkmen beyliklerine karşı tuttuğu paralı Katalan birliği bölgede faaliyet göstermiş, daha sonra Rumeli tarafına çekilmiş, aralarında Osmanlılar'ın da bulunduğu Türkmen beylikleriyle münasebet kurmuştu. Fakat bu ilk ilişkiler doğrudan bir siyasî nitelik taşııyordu. Ancak XV. yüzyılda siyasî bakımdan bir irtibata yol açacak âmiller ortaya çıktı. Gırnata'nın teslim olması ve müslümanlara yapılan eziyet, daha II. Bayezid devrinde başlamak üzere İspanya'daki gelişmelerin yakından takip edilmesi sonucunu doğurdu. İspanya'dan sürülen müslüman ve yahudiler Osmanlı topraklarına kabul edildi. Hatta zaman zaman müslümanların yardımına koşulmak üzere faaliyetlerde bulunuldu. 1505'te Kemal Reis kumandasında bir filo gönderilmesi ve İspanyol sahillerinin vurulması bu amaca yöneliktir. İspanyol müslümanlarına yardım edilmesi, XVI. yüzyılda genelde Cezayir beylerine ve müslüman korsanlara bırakıldı. 1570'te bu iş için Kılıç Ali Paşa görevlendirildi ve müslümanların Kuzey Afrika'ya geçmeleri temin edildi. Ayrıca yahudiler dahil olmak üzere bir kısım halkın Anadolu sahillerine taşınması sağlandı. Getirilenler Adana, Zeyr, Sis (Kozan), Trablusşam bölgelerine yerleştirildi ve yeni göçmenlere beş yıl için vergi muafiyeti tanındı (Uzunçarşılı, II, 201-202).

İspanyol-Osmanlı mücadelesi XVI. yüzyılda esas itibarıyla Akdeniz'de kendini gösterdi. Her iki imparatorluk arasındaki rekabet, bu yüzyılın sonlarına kadar Akdeniz'in batı kısmında ve Kuzey Afrika'da yoğunlaştı. Özellikle Barbaros Hayred-

din Paşa'nın Osmanlı donanmasının başına geçmesiyle oldukça etkili bir Akdeniz siyaseti izlendi. Böylece Alman imparatoru da olan V. Karl sadece karadan değil denizden de sıkıştırılmaya başlandı. Öte yandan XVI. yüzyıl boyunca, İspanyol ve Flandre Lutheranları'na yardım edilmesi için çeşitli tertiplere teşebbüs edilmesi ve Protestanlar'la Katolikler'e karşı ortak bir askerî harekât planlanması gibi girişimlerin varlığı da bilinmektedir (Feridun Bey, II, 450). Preveze Deniz Savaşı (1538) aynı zamanda, Akdeniz'e yönelik İspanyol genişlemesine vurulan ağır bir darbe oldu. V. Karl'ın Cezayir'e yaptığı sefer ise (1541) İspanyollar'ın tam bir hezimetle sonuçlandı. Fransa ile sürdürülen askerî harekât neticesinde V. Karl'ın müttefiki olan Savoï dükünün elinde bulunan Nice ele geçirildi (1543); ayrıca İspanya sahilleri ve Sardinya adası Barbaros Hayreddin Paşa tarafından vuruldu (1543). Kaptanıderyâ Sinan ve Piyâle paşaların deniz seferleri (1552, 1558) Batı Akdeniz'deki İspanyol varlığını geri püskürtmüş, İtalyan sahillerine akınlar yapılmış, Minorka adasında ve Kuzey Afrika sahillerindeki İspanyol müstahkem mevkiileri (Oran) zaptedilmiş, nihayet İspanyol kuvvetleri Cerbe'de tekrar ağır bir yenilgiye uğratılmıştı (1560). Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ı alan Osmanlılar'ın uğradığı İnebahtı yenilgisi (1571), Akdeniz hâkimiyeti bakımından İspanyollar'a umdukları kazancı sağlamadı. Aksine ertesi yıl yeniden yapılan donanma karşısında geri çekildikleri gibi zaptetmiş oldukları Tunus'u da kaybettiler (Ekim 1574). Bu durum onların Kuzey Afrika üzerindeki emellerinin sonu oldu. 1577'de Sokullu Mehmed Paşa, İspanya ile müzakerelere girişilmesini kabul etmiş olduğundan II. Felipe, Milanolu Don Giovanni Marigliano'yu delegeler olarak yolladı. On bir ay sonra bu zâtın takdim ettiği barış antlaşması değiştirilmiş ve yalnızca üç yıl geçerliliği olan bir mütareke şeklinde kabul edilmiştir. Bu mütareke 1581 ve 1582'de birer yıl için uzatıldı. İngiltere ve İspanya arasındaki mücadele sebebiyle İspanya'ya karşı İngiliz dostluğu uygun bir güvence olarak görüldüğünden Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile bir dostluk ve ticaret antlaşması (ahidnâme = kapitülasyon) yapmasında bu durum etken olmuştur (1580). İspanya'yı arka cepheden sıkıştırabilecek böyle bir müttefike rağmen Osmanlı Devleti mütareke ahkâmına özen göstermiş, ancak bir barış antlaşması yapmamıştır. Vâdilmehâzin (Kasrülkebir)

muharebesinde maktul düşen Portekiz kralının oğlu Don Antonio'nun babasının tahtına oturabilmek için yardım talep etmesine ise (1581) o sıralarda şartların elverişli olmamasından ötürü olumlu bir cevap verilmemiş, 1587'de mütareke iki yıl için tekrar uzatılmıştır.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Portekizlilerin Hindistan'daki sömürge faaliyetleri etkisini kaybetmiş ve bu devletin İspanya tarafından ilhakı (1580-1640) neticesinde buralardaki üsleri el değiştirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda İslâm tüccarının Kızıldeniz'e geçişi engellendiğinden 1586'da Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa buralara başarılı bir harekât düzenlemiştir. İran savaşlarının sona ermesinin ardından (Mart 1590) Sinan Paşa'nın sadâretinde Akdeniz'e açılmak üzere hazırlanmaya başlanan 300 gemilik büyük donanmanın Malta veya İspanya üzerine gideceği ve Fas tarafından takviye edilen Don Antonio'nun destekleneceği ihtimalleri söz konusu olmakla beraber büyük donanmaların yüzyılın sonunda her iki imparatorluk için ağırlaşan faturası denizlerde mücadeleye kalkışılmasını engellemiştir ve Osmanlı orduları karadan Avusturya üzerine yöneltilmiştir (Fodor, s. 89-111).

İngiltere ile arasındaki ziddiyette Osmanlı Devleti'ni bir dostluk antlaşması akdiyle yanına çekmek isteyen İspanya, Ekim 1625'te İstanbul'a Johann Batista Montalbani adında bir elçi gönderdi. Elçinin, Malta ve Floransa'daki cizvitlerin elinde bulunan müslüman esirlerin salıverilmesi, İspanyol gemilerinin Akdeniz'de korsanlara karşı güvenliğinin sağlanması ve fazla ithalât resmi vermek kaydıyla Kızıldeniz üzerinden Osmanlı pazarlarına Hint emtiası nakledilmesi gibi teklifleri, görüşmeleri dikkatle takip etmekle olan İngiliz elçisinin müdahaleleri sonucu akim kaldı. 1650'de İspanya'nın dostluk ilişkileri kurma arzusu Osmanlı Devleti tarafından olumlu karşılanmakla beraber girişim bu defa da Fransa tarafından engellendi. Aynı yıl, Portekizli bir yahudi dönmesi olduğuna Hammer'in işaret ettiği Ahmed Ağa Madrid'e elçi olarak yollanmış, dostça karşılanarak mukabil bir elçi gönderileceği bildirilmişti. Nitekim 1651'de Raguzalı Alegreti adında bir elçi IV. Felipe adına İstanbul'a gelmiş, ancak ilişkilerde herhangi bir gelişme olmamış, bir dostluk ve ticaret antlaşması yapılması imkânı doğmamıştır.

İspanya Kralı II. Karlos'un vâris bırakmadan ölümü üzerine başlayan verâset

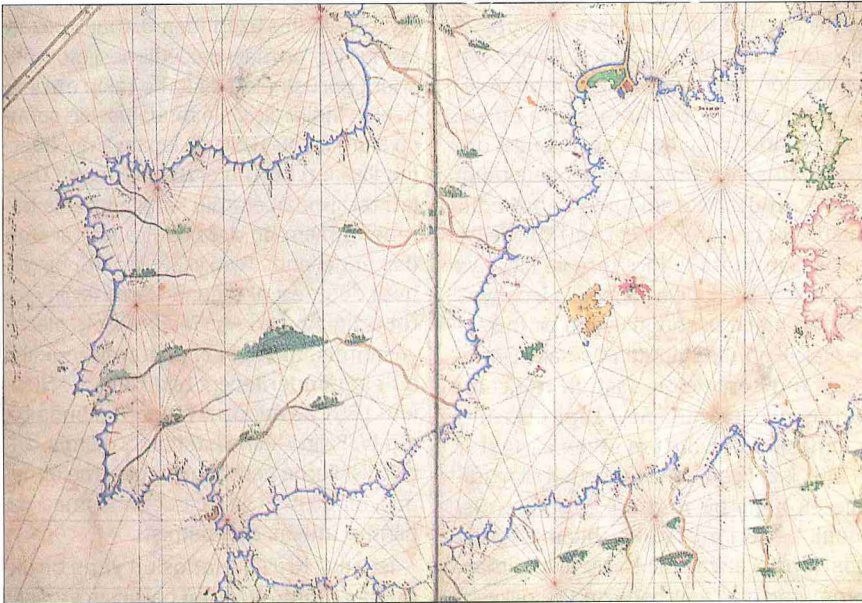
savaşları (1701-1713), İspanya ile Osmanlı Devleti arasındaki zayıf münasebet trafiğine tekrar son verdi. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin diğer Avrupa devletleri gibi olağan düzeye getirmek, dolayısıyla Osmanlı toprakları ve sularında ticaret yapma hakkını elde etmek isteyen İspanya, 1779'da İstanbul'a gizlice Don Juan de Boulogny adında bir temsilci yolladı. Bu teşebbüs bizzat Kral III. Karlos'un girişimiyle gerçekleşmekteydi. 1759'a kadar Sicilyateyn kralı olan Karlos, 1739'da İstanbul'a Finoketti adında bir elçi göndermiş ve Humbaracı Ahmed Paşa'nın da yardımıyla iki devlet arasında bir ticaret ve dostluk antlaşması (kapitülasyon) imzalanmıştı (7 Nisan 1740). Karlos, 1759'da amcası Ferdinand'ın ölümü üzerine İspanya kralı olduğunda Sicilyateyn ile yapılan antlaşmanın bir benzerinin İspanya ile de yapılması için harekete geçmiş, Sadrazam Koca Râgıb Paşa zamanında böyle bir antlaşmanın oluşmasına muvafakat gösterilmiş ve antlaşmaya esas teşkil edecek bazı maddeler tesbit edilmişti. Ancak Koca Râgıb Paşa'nın vefatı üzerine (7 Nisan 1763) bu iş sürüncemede kaldı. 1779'da İstanbul'a gelen Boulogny bu yarım kalan işe devam etti ve üç yıl boyunca ısrarla diretti. Bâbüâli, İspanya ile bir dostluk ve ticaret antlaşması akdinde kararsız davranmakta, ancak kesin bir red cevabı vererek iliş-

kilerin olumsuz etkilenmesini de istememekteydi. Bâbüâli'nin, Osmanlı devlet adamlarının Cebelitârik Boğazı'ndan Akdeniz'e giriş olmadığına inandıklarına dair, Türkler'in coğrafi bilgi zafiyetinin bir delili olarak her vesile ile hâlâ tekrarlanmakta olan yakıştırmaların aksine, 1768'de başlayan savaş esnasında Rusya'nın Baltık filosunun İngilizler'in yardımıyla Akdeniz'e girme ihtimalini yakından takip etmiş olarak gerekli donanma hazırlıkları içine girdiği bilinmektedir. Bu defa 1770 Çeşme yenilgisinin neticesinden hareket eden Reisülküttâb Abdürrezzak Efendi, İspanya'nın coğrafi konumunun bu yakın geçmişte meydana gelen olayla ortaya çıkan önemine işaretle Boulogny'ye, Osmanlı sularına saldırı amacı taşıyan bir devletin Akdeniz'e donanma yollaması halinde İspanya'nın Sebte Boğazı'nı kapalı tutması şartıyla bir dostluk ve ticaret antlaşması yapılabileceğini ifade etmekte ve ayrıca İspanya'daki müslüman esirlerin serbest bırakılmasını istemekteydi. Boulogny, İspanya'nın bu boğazı kapalı tutmaya gücü yetmeyeceğini belirttiğinden iş sürüncemede kalmıştı.

Halil Hamîd Paşa'nın reisülküttâblığı esnasında verdiği bir takrirden Boulogny, daha önce ileri sürülen müslüman esirlerin serbest bırakılmasıyla ilgili şartın kabul edilebileceğini bildirdi. Konu 1779

Ağustosunda toplanan bir meşveret meclisinde ele alındı. Neticede, Ruslar'la önemli bir anlaşmazlığın ortaya çıktığı bir sırada İspanya'nın ümidinin kesilmemesi uygun görüldüğünden görüşmelere devam edilmesine karar verildi. 1779 senesi İspanya'nın, Fransa ve İngiltere arasında Amerika kolonilerinin ayaklanması sebebiyle patlak veren (1776) savaşa katılmış olmasının bir neticesi olarak İngilizler'in elindeki Sebte'yi kuşattığı bir yıld ve Boulogny, burasının ele geçirilmesinden sonra İspanya'nın Osmanlı Devleti aleyhine donanma geçişini önlemeyi tahhüt edebileceğini söylemekteydi. Mukabil tâviz olarak beklediği ise Bâbüâli tarafından, Garp ocaklarının korsanlık ve İspanya'ya karşı devam ettirdikleri tecavüzlere son verilmesinin sağlanması olup bu karşılıklı şartlar içinde iki devlet arasında bir dostluk ve ticaret antlaşması yapılmasını mümkün görmekteydi. İspanya'nın henüz ele geçirmediği bir yeri ileri sürerek fayda ummasını Bâbüâli yadırgamakla beraber Garp ocaklarının saldırılarıyla ilgili şikâyetlere hak verilmekteydi. Ancak Garp ocaklarının bir "kavmi serkeş" olması Bâbüâli'yi düşündürmekte ve istenilen garantinin verilmesini zorlaştırmaktaydı. Boulogny'nin ısrarları, hatta red kararı verilmesi halinde İspanya'nın Rus ve Avusturya cephesine meyledebileceğine dair yaptığı imalar endişe ile karşılanmıştır. Nihayet İspanya'nın Sicilyateyn'e verilen şartlar dahilinde bir antlaşma istediği noktadan hareketle müslüman esirlerin iadesi şartının kabulü karşılığında, ancak Garp ocaklarına karşı herhangi bir mükellefiyete girilmemek üzere bir ticaret antlaşmasının yapılması fikrine yanaşılır gibi oldu. Bu hususta krala ve başvekile yazılan mektuplar Boulogny'ye iletildi. Elçinin mektupları götürmek üzere memleketine döneceği ve böylece uzun bir zaman kazanılacağı umulmaktaydı. Yedi sekiz ay sonra Eylül 1780'de Sicilyateyn elçisi Bâbüâli'ye başvurarak Boulogny'nin mektupları yollamakla beraber İstanbul'da kaldığı ve kendisinin de görüşmelere yardım etmekle görevlendirildiğini bildirdi. Daha sonra Boulogny iki takrirden tekrar ortaya çıktı. Kral, Cezayir ile barış yapmak istediğinden Bâbüâli'nin böyle bir barışı tasvip ettiğine dair Cezayir'e bir ferman yollamasını rica etmekteydi. 1781 yılı içinde Boulogny bu konuyu tekrar dile getirdi. Sicilyateyn ile akdedilen ahidnâmenin birinci maddesinde yer alan, antlaşmanın iki devletin idaresi altındaki yerler ve bunla-

Ali Macar Reis Atlası'nda Batı Akdeniz kıyılarıyla İspanya'yı gösteren harita (TSMK, Hazine, nr. 644, vr. 4^{ab})

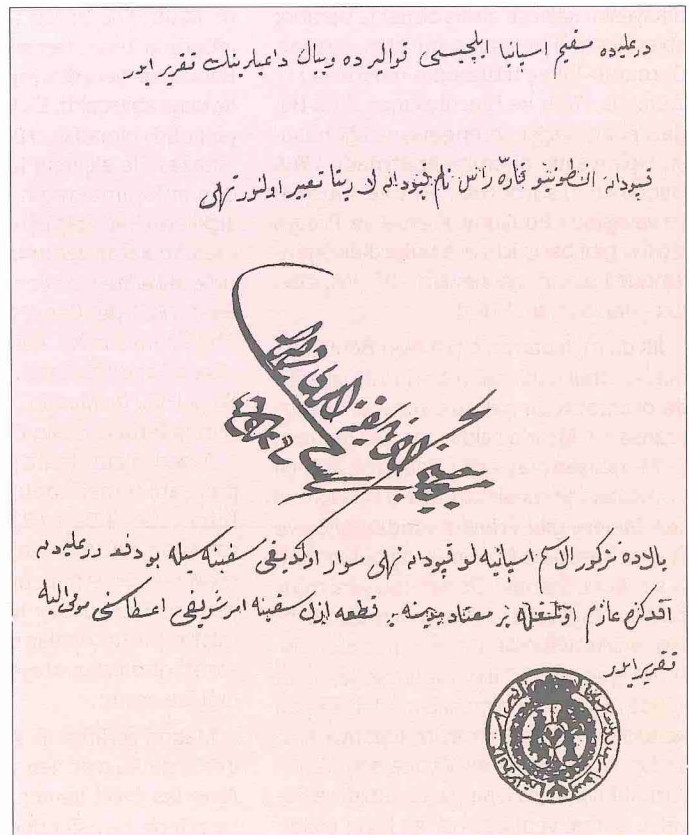
Kurtuba Ulucamii'nin içinde bulunan, Araplar'ın İspanyollar'a teslim oluşunu tasvir eden tablo

ra tâbi olacak yeni bölgeler için de geçerli olacağına dair hükmü ileri sürerek kralın Sicilyateyn kralı olarak elde ettiği bu hakların ayınının şimdi İspanya için de geçerli olmasını talep ettiğini bildirdi. Reîsülküttâb Süleyman Feyzi tarafından verilen cevapta, İspanya'nın Osmanlı Devleti ile bir ittifaka girmesine yol açacak veya hiç olmazsa Osmanlı Devleti aleyhine hiçbir devletle ittifak yapmamasını sağlayacak bir maddenin antlaşma metnine konulması teklif edildiyse de bunun reddi görüşmelerin tekrar sürüncemede kalmasına yol açtı. 1781 yılı Temmuz ayı içinde devam eden görüşmelere İsveç elçisi baştercümanı Ignatius M. D'Ohsson müdahil oldu (BA, Cevdet-Hariciye, nr. 4420, ayrıca bk. Beydilli, TD, XXXIV [1984], s. 271). Rusya'ya karşı oluşan Osmanlı-İsveç dayanışması İspanya'nın dahil edilmesiyle mükemmel hale gelebilecek, Sunt (Baltık), Sebte (Akdeniz) ve Karadeniz boğazlarını elinde tutan bu devletlerin ittifakı Rusya'nın Akdeniz'e girme yollarını kapalı tutabilecekti. Dolayısıyla, Bouligny'nin Sicilyateyn ile yapılmış ticaret antlaşmasını esas almak istemesine rağmen Bâbîâli değişen siyasî şartlara cevap verebilecek bir antlaşmanın sağlanmasını, bunun ticarî değil mülkî ağırlıklı olmasını ve bir Rus savaşında Osmanlı Devleti'ni desteklemesini istemektedir.

Görüşmelerin böyle bir eksene oturtulmasını uygun görmeyen Bouligny, yalnızca bir dostluk ve ticaret antlaşması akdindeki ısrarını sürdürdü. Daha sonraki görüşmelerde her iki devletin savaş halinde tarafsız kalması karşı teklif olarak ileri sürüldü. Tarafların ellerindeki esirleri serbest bırakmalarının öngörülmesi büyük bir mesele teşkil etmedi. Garp ocaklarının tecavüzlerinin önlenmesi hususu İspanya'nın da Malta, papalık ve Ceneviz korsanlarının faaliyetlerini önlemeyi tahahhüt etmesiyle dengelenmek istendi ve böylece görüşmelerde önemli bir ilerleme kaydedildi. Bununla beraber devrin en nüfuzlu şahsiyeti olan Kaptanıderyâ Cezayirli Hasan Paşa, Garp ocaklarının en büyük düşmanının İspanya ve korsanlığın ise bu ocakların geçim kaynağı olduğunu belirterek böyle bir garantiye yanaşılmaması görüşündeydi. Ayrıca tersanede kürekli gemileri yürüten forsaların genelde İspanyol esirlerden ibaret olduğunu ileri sürerek esirlerin serbest bırakılmasına karşı çıkmaktaydı. Tarafsızlık ilkesine de karşı çıkan Hasan Paşa, Fas gibi İslâm ülkelerinin İspanya ile sürdürecekleri mücadelede tarafsız kalınmasını sakıncalı görmekteydi.

Bu durumda korsanlık faaliyetlerinin engellenmesi hususu askıya alındı. Taraf-

sızlık maddesinin yalnızca hıristiyan devletlere karşı olmak üzere kabul edilebileceği bildirildi. Bouligny bu değişiklikleri kabul etmedi. Bâbîâli ise Rus ve Avusturya gelişmeleri karşısında İspanya'nın her şeye rağmen elde tutulmasına önem verdiği için görüşmeleri devam ettirdi. Nitekim 1782 başlarında Reîsülküttâb Hayri Efendi tarafından sürdürülen görüşmelere İsveç baştercümanı D'Ohsson da müdahil olmuş, İspanya'nın coğrafi konumu itibarıyla önemine dikkat çekmiş ve İsveç kralının da böyle bir antlaşmanın imzalanmasını tavsiye ettiğini belirtmişti. D'Ohsson'un ara buluculuğunun Bâbîâli üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tarafsızlık maddesindeki dinî dayanışma engeli, Fas ve Yemen hâkimleri ve İspanya'nın akraba hânedanlar olan Fransa ve Sicilyateyn istisna tutulmak kaydıyla aşıldı. Sonuçta, iki devletin öngörülen bu istisnalar dışında düşmanlarına karşı tarafsız olduğuna dair beş maddelik bir antlaşma metni oluşturuldu ve ardından Sicilyateyn örneğinde olmak üzere yirmi bir maddelik bir ticaret antlaşması akdedildi (14 Eylül 1782). Antlaşma 24 Aralık 1782'de kral, 23 Nisan 1784'te padişah tarafından tasdik edilmiş ve Bouligny, 3 Ekim 1784'te huzura kabul edilerek İspanya ile olan siyasî ve ticarî münase-

İspanya elçisinin izn-i sefîne talebiyle ilgili arzı (BA, Cevdet-Hariciye, nr. 5975)

betler ilk defa olmak üzere resmen kurulmuştur.

Osmanlı-İspanya dostluk ve ticaret antlaşması, 1787-1788 yıllarında başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları esnasında bilhassa önem kazandı. Osmanlı Devleti'nin Fas'tan satın almak istediği 3000 kantar siyah barutun İspanya'nın tahsis edeceği on gemiyle gizlice İstanbul'a taşınmasının istenmesi (BA, HH, nr. 1071; sene 1784) başlayan ilişkilerin dostane boyutunu ortaya koyar. Özellikle Rus filusunun Sebte Boğazı'ndan geçmesi ve 1770'te olduğu gibi tekrar Akdeniz'e inmesi halinde İspanya'nın buna engel olacağı ve bununla ilgili olarak gizli bir ittifak antlaşmasının yapılmış olduğu ihtimali üzerinde söylentiler çıkmıştı. Osmanlı Devleti, bu savaş esnasında İspanya ile oluşan dostluğu ve İspanya'nın tarafsızlığını takviye etmek, iki devlet arasında bir ittifak için nabız yoklamak, dolayısıyla Sebte Boğazı'nın Rus filosuna kapalı tutulmasını sağlamak ve Cezayir ile İspanya arasında yapılmış olan son antlaşma hakkında bilgi edinmek amacıyla 1787 Temmuzunda Ahmed Vâsîf'ı sefâretle İspanya'ya yolladı. Sebte Boğazı'nın kapalı tutulması anlamında yönlendirilmek üzere aynı tarihlerde Ahmed Azmi de Fas'a gönderildi. On ay İspanya'da kalan Ahmed Vâsîf, dönüşünde sefâret hikâyesini kaleme almış olmakla beraber siyasî içerikli herhangi bir bilgi vermez. Osmanlı-İsveç ittifakının oluşması (11 Temmuz 1789) ve Rus filusunun Sunt Boğazı'ndan geçişinin engelleneceği hususu İspanya'nın önemini azaltmadı. 1788 yılından beri sürdürülen Rus ve Avusturya savaşında Bouligny, Fransa ve Prusya elçileri gibi barış için ara buluculuk önerilerinde bulunmaya devam etti (BA, Cevdet-Hariciye, nr. 8860).

İlk dâimî İspanyol elçisi olan Bouligny'nin İstanbul'daki faaliyetleri 1799 yılı içinde dramatik bir şekilde sona ermiştir. Fransa'nın Mısır'a saldırması ile (Temmuz 1798) gelişen olaylarda Bouligny, İsveçli ve Hollandalı meslektaşları D'Ohsson ve von Dedem gibi Fransız yandaşlığıyla ve Fransa hesabına faaliyetlerde bulunmakla suçlandı. Osmanlı Devleti'nin yeni müttefikleri İngiltere ve Rusya'nın da talepleri doğrultusunda (BA, HH, nr. 5836) "istenmeyen adam" ilân edilerek iki hafta içinde ülkeyi terketmesi bildirildi. Bâbüâli kendisinin değiştirilmesini İspanya kralından istedi. Bu istek Viyana sefiri İbrâhim Afif kanalıyla İspanya'ya iletildi ve Şövalye Corral yeni elçi olarak tayin edildi.

Yeni elçinin İstanbul'a gelmesi İngiltere ve Rusya tarafından, İspanya'nın Fransa'nın müttefiki olması sebebiyle bir müddet engellendiyse de Viyana'da beklemekte olan Corral'a Kasım 1800'de gerekli izin verilerek (BA, Cevdet-Hariciye, nr. 7433) 1801 Mayısında İstanbul'a varması sağlandı.

Osmanlı-İspanya münasebetlerinin yakın zamanlardaki bu önemli dönemi böylece sona ermiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler bundan sonra birbirinden kopuk ve sınırlı bir gelişme çizgisi arzeder. İstanbul'daki İspanya temsilciliğinin mevcudiyetine, 1840'ta Barselona'da bir fahrî konsolosluk açılmış olmasına ve 1844'te Keçecizâde Fuad Paşa'nın Kraliçe Elizabeth'e (Izabel) bir Osmanlı nişanı takdim etmek üzere Madrid'i ziyaret etmesine rağmen Madrid'de devamlı bir Osmanlı elçiliğinin kurulması ancak 1857'de gerçekleşmiştir. 1782 tarihli dostluk ve ticaret antlaşması 1827, 1840 ve 1862 yıllarında yenilenmiştir.

İlk dâimî Osmanlı elçisi Kerhof Efendi iki devlet arasındaki münasebetlerin geliştirilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Coğrafi konumu, savaş ve ticaret filosu ile İspanya Akdeniz'de hatırı sayılır bir güçtü ve gelişme vaad eden ekonomisiyle de dikkate alınmalıydı. İspanya, Osmanlı Devleti için faydalı bir dost olabilirdi. Madrid'de bütün Latin Amerika devletlerinin birer temsilci buldurmaları Bâbüâli'nin yeni dünyaya açılmasını da kolaylaştırabilecekti. Elçinin bu telkinlerinin pek etkili olmadığı, 1860'ta tasarruf mülahazası ile elçiliğin kapatılmış olmasından anlaşılmaktadır. Bununla beraber ilişkilerin Paris elçiliği üzerinden yürütülmesine karar verilmişti. Nitekim Madrid'e akredite olan Paris sefirlerinden Veli Paşa 1861'de, Cemil Paşa 1863'te ve II. Abdülhamid'in XII. Alfonso'ya yolladığı bir nişanı takdim etmek üzere gelen Esad Paşa 1880'de Madrid'i ziyaret etmişlerdir. Ayrıca İstanbul'dan özel olarak, 1870'te I. Amedeo'nun tahta çıkış merasiminde padişahı temsil eden mâbeyn başteşrifatçısı Kâmil Bey, 1875'te Abdülaziz tarafından XII. Alfonso'ya gönderilen nâmeyi takdim etmek üzere yâver-i hümayundan Hüsnü Bey Madrid'e gönderilmiştir. Bütün bunların birer protokol ziyareti olmaktan öteye bir anlamı olmadığı ise açıktır.

Madrid sefâreti, II. Abdülhamid'in, Akdeniz'de kuvvet dengelerini gözeten ve Amerika dahil hemen bütün Avrupa ülkelerinde temsil edilmeye önem veren

siyaseti çerçevesinde, 1880'de Madrid'i ziyaret eden Esad Paşa'nın gerekli temaslarda bulunması sonucu 1881'de kalıcı olmak üzere tekrar açıldı. Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da büyük devletler tarafından sürdürülen politikalara karşı iki devletin iş birliği yapabileceği ümitleri beslenmiş olmakla beraber bu anlamda bir siyaset geliştirilmesi tarafların gücünü aşan bir konu olarak kalmış ve uygulama imkânı bulamamıştır. II Abdülhamid, geniş sömürgelerini kaybettikten sonra Akdeniz'de ağırlıklı bir rol oynamayı hedefleyen İspanya'nın dostane yaklaşımından, sıkı idaresine karşı oluşan muhalefetin bu ülkedeki uzantılarını ortadan kaldırmak amacıyla ustaca istifade etmeyi bilmiş, iki devlet arasında suçluların iadesiyle ilgili bir antlaşma olmadığından bu gibilerin İspanya dışına çıkarılmasını sağlamış, Bulgar Prensi Aleksander'in kendisini müstakil bir hükümdar gibi takdim eden teşebbüslerinin akim kalmasında başarılı olmuştur. Filipin takım adalarını henüz hâkimiyeti altında bulunduran İspanyollar, Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ellerine geçiren ve Mısır'ı işgal eden (1882) İngilizler'in politikası karşısında Osmanlı Devleti'ni desteklemiş, Kuzey Afrika'da ve özellikle Fas'ta Fransız yayılmacılığının genişlemesi tehlikesinin İspanyol çıkarlarını tehlikeye düşürdüğünden Bâbüâli ile ortak görüşler içinde olmasına yol açmıştır. Bununla beraber Madrid elçisi Hüseyin Sermed'in bu istikametlerde geliştirdiği politikalara, hatta Fas'ta bir Osmanlı himayesi kurulmasıyla ilgili devrin şartlarına aykırı düşüncelerine, gerçekçi bir politika takip etmekte olan II. Abdülhamid tarafından itibar edilmemiştir.

I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan İspanya ile Osmanlı Devleti arasındaki iyi ilişkiler savaş esnasında Rusya, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı topraklarındaki menfaatlerinin korunmasını üstlenmesi sonucunu vermiştir. 1918'de Wilson prensipleri doğrultusunda Osmanlı hükümetinin yaptığı ateşkes çağırısı da yine İspanya aracılığı ile yerine ulaştırılmıştır.

Madrid'de görev yapan Osmanlı elçileri Kerhof Efendi (1857-1860), Hüseyin Sermed Efendi (1881-1886), Turhan Bey (1887-1893), Feridun Bey (1893-1897), Necib Paşa (1897-1899), İzzet Fuad Paşa (1900-1908), Ali İhsan Bey (1908-1909) ve Sâmipaşazâde Sezâi Bey'dir (1909-1914). 1915-1922 yılları arasında yalnızca maslahatgüzarlar tarafından temsil edilmiş, 1922'de tayin edilen Râgıb Râif Bey son Osmanlı elçisi olmuştur.

Ekonomik ve Kültürel İlişkiler. 1782 dostluk ve ticaret antlaşması ile Osmanlı suları ve limanlarında ticaret yapma hakkını elde eden ve çeşitli liman ve şehirlerde konsolosluklar açmaya başlayan İspanya'nın Karadeniz'de de bu hakkı kullanmak istemesi, Osmanlı Devleti'nin bu denizi bir iç deniz olarak kabul etmesi ve diğer devletlere aradaki kapitülasyonlara rağmen kapalı tutmakta ısrar etmesinden ötürü uzun zaman sonuçsuz kalmıştır. Rusya'nın Karadeniz sahillerine inmesiyle değişen şartlar İspanya'nın bu konudaki teşebbüslerine kuvvet vermiştir. Osmanlı Devleti bu denize giriş hakkını, İstanbul iâşesiyle ilgili ihtiyaçların karşılanması ve rayiç değeri altında belirli miktarlarda İspanyol riyali getirilmesi gibi bazı somut ekonomik çıkarlar karşılığında tanımak istemekteydi. Bu anlamda bir mutabakat, 24 Aralık 1802 tarihinde bir "takrîr-i âlî" tanzimiyle gerçekleşmişse de 1806'da başlayan Rus savaşı sebebiyle Karadeniz'e giriş tekrar kapatılmıştır. Rusya'nın barış sonrası (1812 Bükreş barışı) müdahaleleri neticesinde İspanya yanında diğer küçük Avrupa devletlerinin de bu denizdeki ticarî faaliyetlere katılmaları temin edilmek istenmiş, Bâbîâlî'nin bu konudaki engellemeleri ise 7 Ekim 1826 tarihli Akkirman Antlaşması'nın yedinci maddesi gereği olarak hukuken dayanaksız kalıp sona ermiştir. 1829 Edirne Antlaşması ile Karadeniz'in devletler arası ticarete açık bir hale getirilmesi sonucunda bu denizdeki serbest ticaret diğer devletlere olduğu gibi İspanya için de söz konusu olmuştur. Bununla beraber İspanya'nın Karadeniz ticareti 1803 yılı dışında herhangi bir etkinlik göstermemiştir (Beydilli, *TTK Belleten*, LV/214 [1991], s. 704-708, 727).

Benzeri iklim şartlarından dolayı genelde aynı ham maddeleri üreten iki ülke arasındaki ticarî faaliyetler umumiyetle kısıtlı kalmış, iki ülke arasında dolaysız ve tarifeli deniz hattının mevcut olmaması mal mübâdelesini ayrıca sıkıntıya sokmuş, aktarmalı olarak yapılan sevkiyat, maliyeti arttırıcı etkisinden ötürü ekonomik olma özelliği gösterememiştir. Osmanlı topraklarından İspanya'ya ihraç edilen başlıca mallar pamuk, keten lifi, ham ipek, buğday, mısır, arpa, nohut, kuru meyve ve tütün gibi mallardan oluşmaktaydı. 1788'de başlayan Osmanlı-Avusturya ve Rus savaşları esnasında barut sıkıntısını gidermek amacıyla İspanya'dan yapılan sevkiyat geçici bir gelişme olarak kalmıştır. 1880'de ihracat, pamuk

ve erzak ağırlıklı olmak üzere 823.670 peseta değerindeydi; 1910'da bu rakam 12 milyon pesetaya kadar ulaşmıştır. Barcelona en önemli pazarlama limanı olup burada Osmanlı Devleti bir başkonsolos tarafından temsil edilmekteydi. 1888 Barcelona Fuarı'na ipek, halı, sedef eşya, gümüş telkâri işleri ve süs eşyası ağırlık malları ile Suriye vilâyetlerinden on sekiz Osmanlı tüccarı katılmış olmakla beraber bu tür Şark mallarına duyulan talep genelde Fas ve Tunus üreticileri tarafından karşılandığından pazarda kalıcı bir yer edinmek mümkün olmamıştır. İspanya'nın Akkâ, Sayda ve Beyrut, Trablusşam, Yafa, Selânîk, İzmir, Trablusgarp, İskenderiye, İşkodra, Lazkiyetül-arap, Nakş, Boğazhisar, Lefkoşe, Sakız, Rodos, Balyabadra, Gördüs, Kandiye, Hanya, Resmo, İnebahtı, Ergirikasrı, Halep, Sayda, Kalas, Tarsus, Midilli gibi birçok Osmanlı liman ve şehrinde konsoloslukları bulunmaktaydı (BA, Cevdet-Hari-ciye, nr. 1068). Osmanlı Devleti'nin de çoğu İspanyol tüccar, banker ve resmî ricâli tarafından ve fahrî olarak temsil edilmek üzere Madrid, Cordoba, Granada, Sevilla, Barcelona gibi şehirlerde, özellikle son dönemlerde oluşturulmuş yirmi beş konsoloslugu vardı (Kuneralp, XI-XIV [1973-1975], s. 174-175). XIX. yüzyıl boyunca İspanyol-Osmanlı ticareti tek taraflı olarak gelişti ve Osmanlı topraklarına İspanya'dan yapılan ihracat pek sınırlı ve zayıf kaldı. 1899'da deniz aşırı müstemlekelelerini kaybeden İspanya'nın, Katalonya pamuklu ve mensucat sanayi için Osmanlı topraklarını mahreç olarak görmesi ticaret hacminin arttırılabileceği beklentisini verdiyse de bu konuda Fransız ve İngiliz rekabetiyle başetmek, 1907'de İspanyol dokumacılarının Osmanlı pazarında ortak fiyat uygulaması doğrultusunda aldıkları karara rağmen mümkün olmadı. Osmanlı-İtalyan Savaşı (1911-1912), İtalya'dan boşalan yeri doldurmayı amaçlayan İspanyol tüccarlarına iyi bir fırsat verdiyse de kısa bir müddet sonra başlayan Balkan (1912-1913) ve I. Dünya savaşları bu tür girişimleri sonuçsuz bıraktı. 1919'da ayda on-on iki gemiye kadar varan İspanyol ihracatında gözlenen canlılık, savaş sonrası mal yokluğunun bir göstergesi olarak bir müddet devam etmiş, 1920'de Barcelona ve İstanbul arasında gemi hattı, 1921'de İstanbul'da bir İspanyol bankası açılmış olmakla beraber genel savaşın ekonomik krizi ve Osmanlı Devleti'nin yıkılma sarsıntıları içine girmesi bu tür gelişmelerin kalıcı olmasını önlemiş-

tir. İki ülke arasındaki ekonomik münasebetler küçük hacimli olmak kaydıyla da olsa Osmanlı Devleti lehinde gelişmiş olarak genelde tek taraflı kalmıştır.

İslâm dünyası ile derin kültürel etkileşim yaşayan İspanya'nın Osmanlı Devleti ile olan kültürel münasebetleri, XVI. yüzyılın dinî rekabet ve Akdeniz hâkimiyetine dayalı silâhlı çatışmalarının gölgesinde kalarak gelişme imkânı bulamamıştır. 1437'de Edirne'ye gelen ve II. Murad'ın huzuruna çıkan, Türkler'in yaşayışları ve karakterleri hakkında olumlu tesbitlerde bulunan Pero Tafur'un seyahatnâmesi (Önalp, *TTK Bildiriler*, X [1994], V, 2501-2514) ve 1552-1555 yılları arasında Türk esaretinde bulunan bir İspanyol gemicisinin hâtıratı, Kanûnî Sultan Süleyman devrinin devlet teşkilâtı ve Türkler'in yaşayış, örf ve âdetleri hakkında bilgi veren önemli ve ender kaynaklar arasında yer alır. Eser, Türk ve İspanyol toplumlarının ve insanının karşılaştırılması, yer yer Türk toplum düzeninden üstü kapalı bir övgüyle bahsedilmesiyle iki ayrı ülkenin kültürel dünyasına ışık tutması bakımından ayrıca büyük önem taşır (*Kanûnî Devrinde İstanbul: Dört Asır Yayınlanmadan Köşede Kalmış Çok Önemli Bir Eser* [trc. Fuat Carım], İstanbul 1964). Öte yandan Barbaros Hayreddin Paşa'nın Murâdî'ye yazdığı hâtıraları da (*Gazavât-ı Hayreddin Paşa*), Osmanlı dünyasında İspanyollar'ın nasıl tanındığı ve algılandığı hakkında dikkat çekicidir. Bundan önce Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'si, Amerika'nın İspanyollar tarafından nasıl ele geçirildiğini nakledecek kadar döneminin Akdeniz denizcileri arasındaki yakın ilişkilere dikkat çeker. İnebahtı Deniz Savaşı'ndan bir kolunu kaybederek dönen Miguel de Cervantes'in yolda Türk korsanları eline esir düşmesi ve Cezayir'de geçen esaret hayatı ve kurtuluşu, dolayısıyla *Don Quijoto* (*Don Kişot*, 1615) adlı büyük eseriyle tanınan yazarın Türk dünyası ile olan zorunlu ilişkisi, iki ülke arasındaki kültürel bağlamın sıkça dile getirilen bir halkasını teşkil eder. İnebahtı zaferinin İspanyol dünyasında ve Güney Amerika'daki sömürgelerine kadar uzanan geniş coğrafyasında derin bir akis uyandırması XVI. yüzyıl Türk imajının oluşmasında etkili olur. Şark'ta ise İspanyol dili Osmanlı topraklarında vatan bulan yahudi göçmenlerce sürdürülür (Ladina) ve kendine özgü bir edebiyat oluşturur. Bu zümrelerin İspanyol hayat alışkanlığı, âdet ve kültürünün yanında -İspanya'da varlığını ve etkisini uzun zamanlar koruyan ve İspanyol kül-

türüne yeni şekiller vererek eriyen İslâm etkisi gibi- sanat ve teknikten tıp ve matbaaya kadar uzanan geniş bir yelpazede-ki uzun bir beceri zincirini de beraberinde getirmiş ve bunları uzun zaman yaşatmış oldukları bilinmektedir. Akdeniz dünyasında kullanılan ve içinde İspanyol, Katalon ve Portekiz dillerinin katkılarını da taşıyan Lingua Franca'nın Türk denizcileri için de bir iletişim vasıtası olarak kullanılmış olması ortak deniz coğrafyasını paylaşmanın kaçınılmaz bir neticesidir. Osmanlı aydınları gözünde İspanya'ya dair bilgilerin, özellikle XVI. yüzyıldan sonra iki ülkenin birbirinden uzaklaşması yüzünden gittikçe kısıtlı bir hale geldiği gözlenmektedir. XVII. yüzyıl tarihçilerinde (Kâtib Çelebi, Naîmâ, Peçüylü İbrâhim) İspanya ile ilgili olarak verilen bilgiler genelde yanlış ve yeni bilgi diye takdim edilenler kronolojik olarak bir önceki devre ait anlatımlardan öteye geçmez. Nitekim Kâtib Çelebi, Fransızlar yanında kapitülasyona sahip ülkeleri sıralarken bu gruba İspanya'yı da katar. Naîmâ, IV. Felipe'yi ölümünden 100 yıl sonra hâlâ İspanya kralı olarak gösterir. Bütün bunlar, Kolomb'un 1498'de yaptığı haritaları kullanarak Amerika haritası hazırlayan ve Akdeniz dünyasını ayrıntılarıyla zapteden Pîrî Reis dönemlerinden sonra İspanya ile ilgili olarak devrin güncel bilgisinden ve coğrafyasından ne kadar uzaklaşmış olduğunun göstergeleri olsa gerektir. 1787'de İspanya'ya giden Ahmed Vâsîf, hazırladığı sefaretnâmesiyle devrinin okur yazarlarının İspanya hakkında bilgilenme ve imaj oluşumunda etkili olur. Memleketin tasviri yanında insanların karakteristik özellikleriyle vurgulanması açısından Ahmed Vâsîf'ın yazdıkları önem taşır. Kendisini ziyarete gelen zevatı Şark kültürünün bir nişanesi olarak ağır hediyelerle şaşırtan Vâsîf'ın, Valencia yönetici generali Crillon-Mahon Dükü Luis des Balbes de Berton de Quiers'in karşılığında kendisine "iki şişe zeytinyağı" göndermesi üzerine söyledikleri ve, "İspanyollar'ın alçaklığı ve bayağılığı bu verdikleri hediye anlaşılsın" şeklindeki değerlendirmesi, paraya düşkünlüğüyle bilinmesinden ötürü tamahkârlığına değil iki kültürün değer yargılarındaki büyük farklılığına işaret eder mahiyette yorumlanmalıdır.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde basın önemli bir etkileşim vasıtası olarak iki ülke arasında köprü olur. Bununla beraber İspanyol ve Osmanlı basını her iki devlet hakkında ilk elden haber kaynağı de-

ğildir ve bu konuda Avrupa gazetelerinde çıkan haberleri nakletmekle yetinir. Özellikle II. Abdülhamid devrinde Avrupa'nın hemen her yerinde yapıldığı gibi olumsuz haberler takip edilir ve bu arada İspanya gazetelerinde çıkan bu tür yazılar da tekdiz edilirdi. Belirli aralıklarla verilen nişanların kimlere verileceği iki taraf arasında yazışmalarla belirlenir ve nişan alacak olanların rütbe ve mevkilerine göre düzenlenirdi. Nişan alacakların İspanyol idarecileri tarafından genelde iç siyaset mülâhazalarıyla hazırlanan listeleri Osmanlı Devleti ile ilgisi olmayan zevat tarafından doldurulduğundan bunun kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde pek faydası olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Hariciye, nr. 1068, 4420, 7433, 8860; BA, HH, nr. 1071, 5836; *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları* (nşr. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, ts., tür.yer.; Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dğr.), İstanbul 1988, I, 191-197; *Kanunî Devrinde İstanbul* (trc. Fuad Canım), İstanbul 1964, tür.yer.; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 475; II, 450; Zekeriyâzâde, *Ferâh* (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980, tür.yer.; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, I, 184, 255, 343-348, 485; Vâsîf, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 5981, vr. 41^a-41^b, 42^a; Hammer, *GOR*, I, 797; II, 463-464, 513, 630, 722, 755; III, 72, 394; IV, 159, 423, 554; Zinkeisen, *Geschichte*, III, 497; IV, 240; VI, 365-369, 705-706; VII, 63-71; M. Köhbach, "Die osmanische Gesandtschaft nach Spanien in den Jahren 1787/88. Begegnung zweier Kulturen im Spiegel eines Gesandtschaftsberichts", *Das Osmanische Reich und Europa 1683 bis 1789: Konflikt, Entspannung und Austausch*, Wien 1893, s. 143-152; Cevdet, *Târih*, III, 77, 80-81, 123; IV, 51, 348-358; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 199-202, 380, 511-512; III/1, s. 15-26 , 29-30; III/2, s. 217-220, 226-227, 229; IV/1, s. 632-633; Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara 1953, s. 13, 72, 118-161; E. Garrigues, *Un Desliz diplomatique La Paz Hispano-Turca*, Madrid 1962, s. 23 vd.; A. M. Schop-Soler, *Die spanisch-russischen Beziehungen im 18. Jahrhundert*, Wiesbaden 1970, tür.yer.; F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (trc. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1990, II, tür.yer.; Gül Işık, *İspanya: Bir Başka Avrupa*, İstanbul 1991, tür.yer.; P. Fodor, "Between two Continental Wars: The Ottoman Naval Preparations in 1590-1592", *Festschrift für Tietze*, Prag 1994, s. 89-111; Muzaffer Ankan - Paulino Toledo, *XIV-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995, tür.yer.; Muzaffer Ankan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *DTCFD*, XXIII/3-4 (1965), s. 239-256; Bernard Lewis, *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi* (trc. İhsan Durdu), İstanbul 2000, tür.yer.; Ali Sinan Kunalpal, "İspanya'da Osmanlı Temsilciliği ve Osmanlı-İspanyol Münasebetleri (1857-1922)", *TKA*, XI-XIV (1973-75), s. 161-175; Kemal Beydilli, "İgnatius

Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan)", *TD*, XXXIV (1984), s. 271; a.mlf., "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Mirî Ticâret Teşebbüsü", *TTK Belleten*, LV/214 (1991), s. 687-755; Ertuğrul Önalp, "İspanyol Gezginî Pero Tafur'a Göre XV. Yüzyılın İlk Yansında Türkler", *TTK Bildiriler*, X (1994), V, 2501-2514; a.mlf., "Cervantes'in Türkler'e Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 3, Ankara 1992, s. 297-321; E. Sola, "Moriscos, Renegados y Agaentes Secretos Espanoles en la Epoca de Cervantes", a.e., 4 (1993), s. 331-362; Zerrin Günal Öden, "Bizans İmparatorluğu'nun Türkler'e Karşı Alan ve Katalanlar ile İttifakı", *TD*, sy. 35 (1994), s. 123-129; J. M. Floristân, "Los Prolegómenos de la Tregua Hispano-Turca de 1578, Historia de una Negociacion", *SOF*, LVII (1998), s. 37-72; "İspanya", *Der Grosse Brockhaus*, Leipzig 1934, XVII, 612-620; "İspanya", *ABr*, XII, 51-59.

KEMAL BEYDİLLİ

IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET

VIII. yüzyıl başlarında İspanya'nın neredeyse tamamı müslümanların hâkimiyeti altına girmiş olmakla beraber aynı yüzyılın ortalarına doğru ülkenin kuzeyinde daha sonra Kastilya adıyla tanınan Asturias-Leon Krallığı doğmaya başlamış, IX. yüzyılda buna Navarra (Neberre) Krallığı ile Katalonya Kontluğu eklenmiştir. Böylece İspanya, kuzeyi hristiyan devletlerinin, güneyi müslüman Endülüsler'in hâkimiyetinde kalacak şekilde bölünmüştür. XI. yüzyıl sonlarına kadar hristiyan topraklarında savaş esirleri dışında müslüman nüfusa rastlanmaz. İlk defa 1085 yılında Tuleytula (Toledo) ve civarındaki yerleşim merkezlerinin İspanyollar'ın eline geçmesiyle birlikte buralarda yaşayan müslümanların önemli bir kısmı kendilerine tanınan can, mal ve din güvencesine dayanarak hristiyan hâkimiyeti altında kalmaya razı oldular. XII ve özellikle XIII. yüzyılda Endülüs topraklarının büyük çoğunluğunun ele geçirilmesi, hristiyan idaresinde daha kalabalık sayıda bir müslüman nüfusunun yaşar hale gelmesi sonucunu doğurdu.

İspanyollar, XV. yüzyılın sonlarına kadar kilise yetkililerinin ve papalığın aleyhte çağrılarına rağmen eski müslümanlar gibi çoğulcu bir idare yöntemi benimzediler. Bu sebeple hristiyan toprağına dönüşen Endülüs şehirlerindeki çok sayıda müslüman ve bu arada yahudi toplulukları varlıklarını koruma imkânı buldular. Ancak 1492'de Gırnata'nın (Granada) düşmesi üzerine İspanya'da müslüman hâkimiyetinin tamamen son bulmasının arkasından yarımada'nın Katolik çerçevede